

EL NOBLE JAUME D'ARAGÓ,
FILL BASTARD DE JAUME II *

per

MARIA-MERCÈ COSTA I PARETAS

Secretària de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.
De la Societat Catalana d'Estudis Històrics

* Comunicació presentada a la S. C. E. H. en la sessió del 23 de desembre de 1968.

I

EL PERSONATGE

«El noble Jaume d'Aragó, germà del senyor rey.» Així és designat, a l'època d'Alfons *el Benigne*, un dels fills bastards que Jaume II deixà a Sicília quan partí de l'illa per ésser rei de tota la Corona de Catalunya-Aragó.

La mare de Jaume fou una siciliana, de nom Lucrècia, que vivia a Mazara. El jove rei la deixà encomanada al seu fidel Joan de Pròixida, que la prometé en matrimoni al toscà Vanno de Bonavita al començament d'agost de 1291, abans de néixer l'infant. Aquest nasqué al final de desembre, en una casa de l'arximandrita i de l'església de Sant Salvador, del carrer o barri dels florentins. Pròixida envià un cert fra Joan, de l'Orde de Predicadors, a portar la notícia al rei. Després se celebrà el matrimoni de Lucrècia. Jaume II es preocupà de la situació econòmica d'ella i del seu fill, i també que aquest fos educat com calia per a l'honor reial. A aquest fi el petit Jaume fou encomanat a Miquel Pérez d'Arbe. El rei Frederic de Sicília, que tenia referències de l'afer, envià Arnau de Pujol i Simó de Castro a Mazara a buscar-ne la confirmació, que els donà per escrit el justícia de la localitat, Lupo Talac. L'escrit no és altra cosa que una declaració de Lucrècia testimoniant la paternitat del rei Jaume. Giménez Soler en publica el text íntegre.¹

Jaume tenia més de trenta anys quan pensà a donar-se a conèixer a la seva família. Sembla que devia comparèixer a la cort i que el seu pare, de primer anuvi li demanà que tornés amb algun document acreditatiu de la seva personalitat. Llavors Jaume se n'anà a Sardenya i es presentà a l'infant Alfons, que es

¹ S'han ocupat especialment de Jaume d'Aragó: J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón*, I (Barcelona 1948), 194-196; ID., *Jaume II o el seny català* (Barcelona 1956), 95-99; A. GIMÉNEZ SOLER, *Caballeros españoles en Africa y africanos en España*, *RHI*, 12 (1905), 323-342 (text de la informació, 326, n. 1). CH.-E. DUFOURCO, *Les activités politiques et économiques des Catalans en Tunisie et en Algérie Orientale de 1262 à 1377*, *BRABLB*, 19 (1946), 70; ID., *Les espagnols et le royaume de Tlemcen aux treizième et quatorzième siècles*, *BRABLB*, 21 (1948), 83 ss; ID., *L'Espagne catalane et le Maghrib aux XIII et XIV siècles* (Paris 1966), 472 ss; A. MASIÀ, *La Corona de Aragón y los estados del Norte de Africa* (Barcelona 1951), 210 ss. En el nostre article *Oficials de la Corona d'Aragó a Sardenya (segle XIV)*, *ASStSar*, 29 (1964), 325-377, hem cercat també d'obtenir un perfil biogràfic de Jaume d'Aragó. Les noves recerques vénen ara a ampliar les dades llavors conegudes i, en certs casos, a modificar o canviar del tot les nostres opinions.

trobava en el setge de Càller, pel juny de 1324, i li mostrà amb tota diligència la informació de Mazara.² Però Alfons no volgué fer altra cosa que admetre'l al seu servei i enviar els documents, sense ni llegir-los, al seu pare, perquè considerava que era aquest qui havia d'assabentar-se de tot amb dret de preferència. Li explicava alhora la seva sorpresa i la bona impressió que li havia fet el germà novellament adquirit. Jaume li correspongué amb la fidelitat, que li impedí, fins i tot, de tornar a la cort a presentar al seu pare els documents, potser els mateixos que hi devia portar l'enviat d'Alfons.³

Giménez Soler creu que quan Jaume es donà a conèixer venia ja de l'Àfrica. És possible. En aquella època era cosa corrent que en els regnes islàmics nord-africans hi hagués algunes milícies cristianes que, posseïdores d'una millor disciplina militar, ajudaven els sobirans moros en les lluites contra llurs veïns; bé que el que feien, en realitat, era afavorir les lluites per tal de debilitar els contendents i fer-los menys perillosos per a la Península — tractant-se de milícies d'origen peninsular.

També Dufourcq opina que, lògicament, i amb trajectòria paral·lela a la de Napoleó, l'altre bastard del rei, Jaume de Sicília, havia passat a Tunis molts anys ja abans del 1324. I apunta, fins i tot, una suposició un bon xic arriscada: la d'una possible participació de Jaume en la revolta que derrocà el soldà Jalid l'any 1311. Per aquesta raó, en pujar al tron Abu-Bekr, el 1317, i restablir, en una certa manera, la situació anterior a la revolta, aquell s'hauria trobat en un ambient hostil que hauria acabat, pocs anys després, fent-lo marxar a Tlemecèn. Segons Dufourcq, anà a Sardenya per primera vegada amb les milícies cristianes de Tunis que havia demanat Jaume II per col·laborar en la conquesta.⁴ Això no ens sembla possible perquè, en primer lloc, la petició del rei fou contestada amb una negativa dels tunisencs al·legant que, per costum, hom no enviava cavallers cristians; una altra cosa hauria estat si els hagués demanat tropes mores. Arribas, historiador de la conquesta, no parla que hi hagués hagut aquesta participació africana en efectius. I segons la primera carta coneguda de Jaume al seu pare, el jove s'excusa, des del setge de Càller, de no complir l'encàrrec que li havia fet el rei personalment: això sembla indicar que anà a Sardenya des de Catalunya o des de València.⁵

² La informació porta la data de 30 de juny de la vi indicció, que, segons els sistemes cronològics, pot correspondre a l'any 1293, al 1308 o al 1323 per al període que estudiem. Seria versemblant que s'hagués fet el 1293, en els primers anys de la vida de Jaume; però potser ho és més que sigui del 1323, atès l'aspecte de record llunyà que tenen les declaracions de Lucrecia i la necessitat de Jaume de presentar una prova escrita de la seva identitat precisament aquells anys 1323-24.

³ ACA, C, CRD, Jaume II, 7722, 7749.

⁴ DUFOURCQ, *Les espagnols*, 84; GIMÉNEZ SOLER, *op. cit.*, 336.

⁵ *Los documentos árabes diplomáticos del Archivo de la Corona de Aragón*, Ed. M. A. ALARCÓN i R. GARCÍA DE LINARES (Madrid 1940), 169, doc. 83, del 14 de març de 1323; A. ARRIBAS PALAU, *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón* (Barcelona 1952); ACA, C, CRD, Jaume II, 7749.

Si és possible que hagués passat alguns anys a Tunis, no ho és menys, acceptant o no la suposició de Dufourcq, que hagués vingut a Catalunya — potser per segona vegada — des de Tlemecèn. Perquè, i en això estem d'acord amb l'historiador francès, no sembla probable que el rei de Tlemecèn investís Jaume d'una important missió diplomàtica solament uns pocs mesos després del setge de Càller, si no era que ja el coneixia d'abans i li tenia una certa confiança. De fet, la missió de Jaume a la cort de Tlemecèn, durant poc més de cinc anys, fou de servir d'instrument al rei moro per a tractar una pau amb el monarca català, ocasió que l'ambaixador aprofitava per a intentar de congraciarse el seu pare a fi que el deixés quedar a la cort catalana; mentre que a Jaume II la mateixa ocasió li servia per a cercar motius que tinguessin allunyat el seu fill. De les quatre ambaixades de Jaume, se n'han ocupat minuciosament altres autors, i no ens cal insistir-hi, almenys en l'aspecte objectiu. Ens interessa més, aquí, l'aventura humana de Jaume d'Aragó.

Pel març de 1325, Jaume havia arribat a València amb les proposicions de pau del rei moro. El seu pare li donà una resposta amb altres condicions, entre elles la petició que Jaume fos nomenat alcaid dels cristians de Tlemecèn i hom li donés un consolat que pogués regir per substitut. Això i una recomanació als catalans i aragonesos d'aquella ciutat per tal que el tractessin amb tots els honors, hauria de fer que ell se sentís tan bé a Tlemecèn que no pensés més a marxar-ne.⁶

Però Jaume, potser perquè veia que el rei moro no havia rebut massa bé la resposta de Jaume II, o potser, simplement, perquè volia partir, demanà als moros els seus passaports, que primer li foren promesos, però després hom els hi negà. Amb tota seguretat els moros no volgueren deixar perdre, amb ell, l'avinentsa d'obtenir l'ajuda, tan desitjada, del rei de Catalunya-Aragó. Per tant, induïren Jaume a quedar-se i a enviar uns nuncis al seu pare amb noves proposicions. Els enviats foren tres servidors de Jaume que arribaren pel maig al regne de València. I que, a més, portaren, en nom d'ell, la petició de lletres reials per a convèncer el rei moro d'atorgar-li els passaports. Jaume II li féu les lletres, condicionant, però, llur presentació a la marxa dels afers polítics de què hom tractava: si no hi havia entesa, llavors Jaume podria renovar als moros la seva demanda. I, fent com si no entengués els propòsits del seu fill, i atribuint-ne la causa a una demanda dels nuncis, féu també unes lletres de recomanació en favor de Jaume per al rei moro i els alcaids cristians del Marroc — on Jaume no havia dit mai que volgués anar —. Era una altra manera de fer-li veure que a la cort paterna no hi tenia lloc. Dufourcq, al contrari, diu que

⁶ ACA, C, r. 339, f. 178 (MASIÀ, *op. cit.*, 457, doc. 161) i f. 178 v; DUFOURCQ, *Les espagnols*, 85; GIMÉNEZ SOLER, *op. cit.*, 329-330, nota.

fou Jaume qui es féu recomanar, perquè volia fer com el seu germà Napoleó, el qual, en efecte, havia anat a servir el rei de Fez.⁷

Jaume, doncs, no es mogué de Tlemecèn. Tampoc no hauria pogut, perquè devia encara quatre mil dobles de les despeses del recent viatge. A una carta de l'infant Alfons responia, el 25 de juliol, manifestant-li la seva insatisfacció per haver-se hagut de quedar, puix que no es fiava del rei moro. I li demanava que, juntament amb les armes que el seu germà li havia fet fer, li enviés una espasa, una lloriga, unes espatlles i algunes joies que li retenien injustament els cònsols de València i que li havia embargat Francesc Carroç, acusant-lo d'un deute de nòlit que no era cert. No era lliure de deutes ni dos mesos més tard, quan avisava el seu pare i el seu germà de la probable visita d'un altre enviat dels moros, en els quals ell ja no confiava, i els recomanava que ells tampoc no se'n fiessin; ni els moros, però, no estaven segurs de Jaume, atès el seu parentiu amb la casa catalana. Pel novembre clamava a Alfons amb vehemència que se l'emportés a Sardenya, que hi aniria amb cinquanta genets africans; i si no el volia, que li enviés les armes que ja li havia demanat. I, sobretot, que no oblidessin com havia ell treballat per la pau amb els moros.⁸ Així i tot, la seva situació no varià.

Malgrat la propaganda de Jaume contra els de Tlemecèn, Jaume II, vist que no s'havia arribat a un acord amb ells, acceptà una altra ambaixada que tingué lloc a l'estiu de 1327. És el mateix rei moro qui comunica el viatge de Jaume i un altre nunci. El primer de juliol eren a Alacant i des d'allà Jaume comunicà al seu pare la seva propera visita, tot demanant-li que fes el possible per tal que Alfons hi fos present. És ben probable que pensés de trobar així més facilitat per a realitzar el seu somni de quedar-se a la cort. Alfons, que es trobava a Beceit, rebuda la notícia pel mateix Jaume, preguntava al rei si preferia de rebre personalment el seu fill o bé que el rebés ell mateix i després l'informés de l'ambaixada; en aquest cas, esperava que el rei ordenés a Jaume d'anar a trobar Alfons. Jaume II intuï la jugada i no permeté que els dos germans es veiessin. Acceptà la visita de Jaume, tot tranquil·litzant-lo amb la promesa de comunicar a Alfons el resultat d'aquesta. I a Alfons li expressava com li sabia greu que es trobés lluny de Barcelona i no pogués assistir-hi; però, tot proposant-se de tenir-lo al corrent, procurava també, amb tota diplomàcia, de tenir-lo allunyat per tal d'evitar l'acostament de Jaume. I val a dir que complí les seves promeses, perquè no solament informà Alfons, sinó que

⁷ ACA, C, r. 339, f. 179v (3 documents), f. 178v (MASIÀ, *op. cit.*, 458, doc. 162) i f. 179 (MASIÀ, *op. cit.*, 460, doc. 163); DUFOURCQ, *Les espagnols*, 86; ID., *L'Espagne*, 463; GIMÉNEZ SOLER, *op. cit.*, 330 nota, 336-338.

⁸ ACA, C, CRD, Jaume II, 8161 (MASIÀ, *op. cit.*, 460, doc. 164) i caixa 87, núms. 483, 496, 500 (MASIÀ, *op. cit.*, 462, doc. 166).

li traspassà tot el poder per a resoldre els afers de la pau amb Tlemecèn. Un conseller de l'infant, Llorenç Cima, acompanyà els ambaixadors en el viatge de retorn, amb poder, també, per a intervenir en els tractes. Sembla que Cima no estigué gaire tranquil a Tlemecèn, perquè no es deixava convèncer d'establir la pau en les condicions que volien els moros. I el qui menys l'ajudava, precisament, era Jaume. Diuen que era ell qui no el deixava tornar perquè volia venir ell mateix a fer els convenis amb els catalans. I amb tot això, els captius cristians estaven desesperats perquè havien cregut que la mitjanceria de Jaume significaria l'assoliment de la llibertat i ara veien que ell, com tants aventurers, buscava més el profit propi que el de la cort catalana, i feia l'amic als moros segons que li convenia.⁹ La cortesia continuava entre les dues corts, però la pau no es feia. Jaume II es preocupava d'agrair als moros el bon tracte que donaven a Jaume, «cor pare deu e és tengut de procurar al fill honor e profit».¹⁰ Sens perjudici que, després, contra l'oferiment de donar a Jaume, un cop presa Bugia, el càrrec d'alcaid de la meitat de les milícies, ell exigís per al seu fill el títol d'alcaid únic de tots els catalans.

Jaume II morí sense veure aquests afers solucionats. Alfons, ja rei, continuà amb els tractes, mentre Jaume entreveia potser una esperança més ferma d'assolir els seus propòsits. En efecte, quan vingué en una tercera ambaixada pel novembre de 1329, pogué tornar-se'n amb una lletra del rei Alfons per al rei moro en la qual demanava que el deixés eixir del seu servei perquè calia enviar-lo a Sardenya, on els habitants de Sàsser pertorbaven la pau. Aquesta solució hauria satisfet els dos germans, sense ofendre la memòria de llur pare. Però els moros, una vegada més, refusaren la llicència.¹¹

Amb tot, potser veieren més proper el perill de quedar-se, tard o d'hora, sense l'ambaixador-intermediari i sense haver arribat a una conclusió en les llargues negociacions. Potser per això es disposaren a cedir en quelcom. I així s'oferiren a donar-li el títol d'alcaid únic, no ja solament de Bugia sinó també de Tunis, si l'arribaven a prendre. D'aquesta manera es veien amb més força per a continuar demanant ajuda al rei Alfons, com ho feren per mitjà, encara, del mateix Jaume i de dos nuncis moros, els quals arribaren a Cata-

⁹ ACA, C, CRD, Jaume II, caixa 101, núm. 890 (MASIÀ, *op. cit.*, 463, doc. 167); caixa 52, núm. 9494; caixa 87, núm. 486; ACA, C, Cartes Arabs, núm. 164 (*Los documentos árabes*, 180, doc. 89), núm. 163 (*op. cit.*, 182, doc. 90), núm. 72 (*op. cit.*, 184, doc. 91); ACA, C, r. 250, f. 43 v (2 documents) (MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II*, I, 195; II, 326-327 i apèndix 450); ACA, C, r. 339, f. 180 (2 docs.) (MASIÀ, *op. cit.*, 465, doc. 169), f. 180v (MASIÀ, *op. cit.*, 464, doc. 168) i f. 181 (2 docs.); r. 410, f. 208 (MASIÀ, *op. cit.*, 466, doc. 170) i f. 205v (MASIÀ, *op. cit.*, 470, doc. 171); ACA, C, CRD, Alfons III, 169 (MASIÀ, *op. cit.*, 471, doc. 172) i 3669 (MASIÀ, *op. cit.*, 472, doc. 173); DUFOURCQ, *Les espagnols*, 87; ID., *L'Espagne*, 474; GIMÉNEZ SOLER, *op. cit.*, 338-339, 341.

¹⁰ ACA, C, r. 339, f. 181 v (2 docs.); DUFOURCQ, *Les espagnols*, 88.

¹¹ ACA, C, r. 562, f. 109 (MASIÀ, *op. cit.*, 475, doc. 176); CRD, Alfons III, 980, 981; DUFOURCQ, *Les espagnols*, 89; GIMÉNEZ SOLER, *op. cit.*, 339-341.

lunya per la primavera de 1330. A mitjan juliol, despatxats els afers, se'n tornaren tots a Tlemecèn.¹² Potser fou el projecte de pau, publicat el 20 de juny, el que acabà de vèncer la voluntat del rei moro. No podem saber-ho, però el cert és que per a Jaume començà ben aviat una nova vida, la que ell havia desitjat potser durant més de trenta anys.

Les variacions de la política africana en aquell tercer decenni del segle XIV semblava que havien fet baixar un teló, que deixava escassament entreveure dos o tres moments, altrament fugaços, en la vida del nostre personatge. Això no obstant, hi ha encara un llarg camí per on podem seguir-li els passos. Finalment Jaume havia trobat el seu lloc a la cort del seu germà. Diu Dufourcq que deixà l'Àfrica entre el 1331 i el 1332, però creiem que fou potser una mica abans i tot. El rei Alfons el féu membre del seu consell, li concedí vuit cavalls amb l'estipendi corresponent i li assignà una quantitat mensual que li fou pagada ja pel juliol de 1330 i que trobem anotada amb regularitat des del gener de 1331 fins a l'agost de 1333. A part això i una altra suma anual per a despeses d'indumentària, el rei li féu moltes altres concessions monetàries, a vegades sense motiu explícit, o per motius ben diversos: en paga de les despeses del viatge des de Tlemecèn, d'un rossí blanc que Jaume comprà a un moro per al rei Alfons, de la compra d'unes cuirasses, de les despeses d'una malaltia que Jaume passà a Tarragona els primers mesos del 1331, d'altres despeses fetes després a València i durant un viatge a Xàtiva tot acompanyant el rei, etc.¹³

Pel març de 1332 el rei convocà tots els nobles que tenien feus a Sardenya per tal que s'unissin a l'expedició que preparava el governador de l'illa, Ramon de Cardona. Diu Zurita que Jaume d'Aragó figurava entre els convocats; la major part dels quals anaren personalment a l'illa, i els altres hi enviaren gent de peu i de cavall.¹⁴ A Jaume li havia estat donada pel rei la meitat del lloc de Quartu — dita «Quartu Josso» en el Repartiment de l'illa —, alguns llocs de menor importància i algunes cases del castell de Càller, el 19 d'agost de 1331. Tots aquests llocs pertanyien a Guillem Desllor, capità de Bonaire, però, a causa de la seva participació en la guerra civil entre Francesc Carroç i Ramon de Peralta, li havien estat confiscats el 19 de juliol del mateix any. Des d'aquest dia seria Jaume qui en cobraria els drets amb preferència al mateix governador

¹² ACA, C, Cartes Àrabs, núms. 66 (*Los documentos árabes*, 186, doc. 92), 37 (*op. cit.*, 304, doc. 137); ACA, C, r. 562, f. 146 (2 docs.), 146v (3 docs.) (MASIÀ, *op. cit.*, 481, doc. 178), 147, 149v (MASIÀ, *op. cit.*, 480, doc. 177), 150 (MASIÀ, *op. cit.*, 482, doc. 179) i r. 481, f. 233v; DUFOURCQ, *Les espagnols*, 43, 89.

¹³ ACA, RP, r. 298, f. 31v, 32, 32, 82, 106v; r. 299, f. 42v, 47v, 57v, 59, 90v, 102v, 106, 106, 113v, 114v, 122v, 126v; r. 300, f. 64v, 75, 84v, 88v, 93; r. 303, f. 35v, 45v, 48v, 82v.

¹⁴ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón* (Zaragoza 1689), l. VII, c. 16.

i a d'altres persones que en tenien alguna concessió, ja que ell era de la família reial, i això calia tenir-ho present.¹⁵

És molt probable que Jaume fos dels qui, llavors, no anaren a Sardènia, puix que, pel juliol de 1332, li foren pagats vuit-cents quaranta sous com a salari per haver passat un mes a la frontera de Múrcia, ocupat en la seva defensa. I hi continuà encara fins al setembre. Els últims pagaments fets a Catalunya pel tresorer reial a nom de Jaume corresponen a l'agost de 1333.¹⁶

Alfons havia decidit, finalment, d'enviar-lo a Sardènia. El 21 d'agost el rei escriví al governador Cardona i a l'administrador anunciant-los l'arribada de Jaume amb una comitiva de cavallers. Hauria d'ésser rebut amb tots els honors; el governador hauria d'admetre'l o bé cridar-lo per resoldre els afers de l'illa, i, on ell no pogués ésser en persona, enviar-hi Jaume com a lloctinent. A més, hauria de fixar una quantitat que Jaume pagaria en esmena pel temps que faltés per a complir-se el contracte de venda de les rendes de Quartu a Pere de Valleriol, de Càller; així podria recuperar el seu feu. I encara, hom li donaria l'estipendi mensual de deu cavallers amb cavalls armats, abans que a tots els altres estipendiàris, i li anticiparia la paga de dos o tres mesos per tal de comprar cavalls i altres coses.¹⁷ I així fou com Jaume d'Aragó es traslladà a Sardènia, on visqué, amb només breus interrupcions, els últims divuit anys de la seva vida.

II

L'OFICIAL REIAL

Les primeres notícies de l'estada de Jaume a Sardènia ens el presenten com un de tants senyors de l'època, ocupat potser en les seves terres i prestant l'acostumat servei feudal amb els seus deu cavalls armats. En el pressupost de l'any 1334, hi figura el pagament que per ells hom li havia de fer. Però l'any següent, sense que en coneguem el motiu, es desexí de tots els cavalls, és a dir, renuncià al servei. I en el pressupost següent el rei ordena que no li sigui pagat el que tenia assignat, si no tenia cavalls amb bons cavallers i les armes que es requerien, perquè «en açò no vol que sie fet major avantatge [que als altres]». Per tant, no li valia en això cap preeminència.¹⁸

¹⁵ ACA, C, Varia 43, f. 23; *CDIACA*, XI (1856), 690; Archivio di Stato di Cagliari (= AStC), B-6, f. 59v; I. PILLITO, *Memorie tratte dall'Archivio di Stato in Cagliari* (Cagliari 1862), 9.

¹⁶ ACA, RP, r. 302, f. 40, 61, 68 i r. 303, f. 82v.

¹⁷ ACA, C, r. 516, f. 152v, 153, 153v.

¹⁸ AStC, B-6, f. 79v, 92.

En pujar al tron Pere III, calgué que Jaume, com a bon feudatari, anés a prestar-li homenatge personal per totes les seves possessions. Efectivament, l'acte tingué lloc a València, el 13 de gener de 1337.¹⁹ Aquell mateix any començà la seva vida oficial, en ésser nomenat, l'11 de juliol, veguer de Càller i els seus encontorns; el seu salari seria de cinc-centes lliures anuals, a canvi de prestar servei de tres cavalls armats, pel qual rebria el corresponent estipendi. Una de les obligacions inherents al càrrec, per una disposició del difunt rei Alfons, seria de custodiar la torre de Sant Pancraç.²⁰ En les nòmines dels anys 1338 i 1339 continua figurant-hi com a veguer, en les mateixes condicions.²¹

El govern de Jaume no fou gaire pacífic; i no podem saber fins a quin punt caldria fer-lo responsable d'aquella inestabilitat. Potser ni havia tingut temps de prendre possessió del càrrec, quan Joan Ximénez de Luna demanà al rei la vegueria de Càller. Jaume ho sabé i escriví, alarmat, al seu reial nebot. Aquest el tranquil·litza amb molt bones paraules, el 14 d'abril de 1338, assegurant-li que havia respost a Luna amb un refús, i que no sols la vegueria seria per a ell, sinó que, si se'n feia mereixedor, encara li donaria coses més grans.²² Això no obstant, la por continuava, i a una nova carta de Jaume el rei hagué de repetir-li que no tenia cap intenció de treure'l del càrrec, si doncs no deixava d'exercir-lo com calia.²³ Si l'exercí bé, es veu que no fou sempre a gust dels seus subordinats: una vegada eren els capdeguaites que no tenien cap altre salari que la recompensa per la meitat de les armes que recollien, segons llur ofici, i que el veguer els la retenia injustament;²⁴ després foren certes queixes — no sabem per quin motiu — que arribaren al rei seguides d'una carta, un bon xic aïrada, del mateix Jaume. Pere III li contestà encara «cerimoniosament», excusant-lo pel que havia dit i expressant-li el seu desig que regís el càrrec amb rectitud; al final, però, apuntava l'amenaça d'una punició per justícia, en cas contrari.²⁵ No havia passat mig any que la punició arribà: el 9 de desembre de 1339 li fou ordenat de lliurar la vegueria a Francesc de Sant Climent, que fou nomenat veguer el dia 11.²⁶ Aquest darrer devia tenir el càrrec per molt pocs mesos, perquè seguidament, en data que ignorem, el rei el donà al

¹⁹ ACA, C, r. 1007, f. 153. En el nostre article *Oficials ...*, per error de còmput, dèiem que fou l'any 1336.

²⁰ ACA, C, r. 1007, f. 234, 234 v.

²¹ ACA, C, r. 1008, f. 80 i r. 1009, f. 359; AStC, B-6, f. 137 v, 158. M.-M. COSTA, *Sobre uns pressupostos per a l'administració de Sardenya (1338-1344)*, «Homenatge a Jaume Vicens i Vives», I (Barcelona 1965), 395-415.

²² ACA, C, r. 1008, f. 92 v.

²³ ACA, C, r. 1008, f. 135.

²⁴ ACA, C, r. 1009, f. 239 v.

²⁵ ACA, C, r. 1009, f. 342.

²⁶ ACA, C, r. 1010, f. 41 v (2 docs.), 42.

ja esmentat Luna. Així i tot, el rei havia volgut aclarir els fets, i a la fi trobà que no tenien fonament les raons que l'havien dut a la destitució, i reposà Jaume en el càrrec el 20 d'abril de 1340. Jaume havia tornat a la cort, segurament per veure també com se solucionaven els seus afers. La solució fou, certament, agradosa. Al final d'agost el rei li donà un nou nomenament per tres anys, llicència per a posar un substitut quan s'hagués d'absentar de Càller i, tenint en compte que Jaume II, en el seu testament, no li havia fet cap llegat, li concedí la remissió total de deutes i obligacions.²⁷ Al cap d'un mes, el rei ordenava a l'administrador de rendes de Sardenya que donés a Jaume, quan arribés, cinquanta florins pel nòlit que hauria de pagar en tornar a l'illa.²⁸ Com que l'estada a la cort s'allargava, fou el mateix Jaume qui demanà que fos nomenat un veguer provisorí: aquest fou Arnau de Sant Marçal.²⁹

Mentrestant, Jaume es mullerà; i en virtut d'aquest fet, rebé del rei vint mil sous barcelonins sobre els drets de la duana de Càller i la pròrroga del seu exercici vicarial per tres anys més, a comptar dels tres per als quals el tenia concedit.³⁰ Això li hauria allargat el poder fins al 1346. Malgrat això, una vegada més, el 7 de setembre de 1341 li fou revocat l'ofici, que fou donat a Guillem de Clariana.³¹ És probable que Jaume tornés llavors a la cort — si és que se n'havia mogut d'ençà del casament —, on actuà com a membre del consell reial. Prengué part en la campanya del Rosselló contra el rei de Mallorca, on fou armat cavaller durant el setge d'Argelers, el 6 de juny de 1344; pocs dies abans li havien estat concedits graciosament mil sous barcelonins sobre el dret del quint de les cavalcades que corresponia al rei. El mateix rei ens informa de la presència de Jaume en el seu consell, almenys en dues ocasions: el 14 de juliol, quan es reuniren en les tendes als afores d'Elna, en ésser anunciada la propera rendició del sobirà mallorquí; i en el parlament que es reuní després a Barcelona, l'octubre següent.³²

Però, segurament perquè tenia els seus interessos econòmics a Sardenya, se n'hi tornà vers el 1345. I allà, el 27 de juny, juntament amb la seva muller, vengué als germans Pere i Benet de Sitges, de Barcelona, la vila de Barrala,

²⁷ ACA, C, r. 1010, f. 82v, 145, 180v, 181, 185, 188 (2 docs.), 188v. Això concorda amb el que diu Zurita, que, bé que per a l'any 1338 només fa constar que Jaume vivia a Càller però hom ignorava en quines condicions, per al 1340 ja assegura que li fou donat el castell de Càller en substitució de Joan Ximénez de Luna (Zurita, *op. cit.*, VII, 45 i VII, 4).

²⁸ ACA, C, r. 1010, f. 203.

²⁹ ACA, C, r. 1010, f. 221v (2 docs.).

³⁰ ACA, C, r. 1010, f. 236 i r. 1011, f. 15v.

³¹ ACA, C, r. 1015, f. 124.

³² ACA, C, r. 1118, f. 117v. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II*, I, 196; DUFOURCOQ, *L'Espagne*, 473; *Chronique catalane de Pierre IV d'Aragon, III de Catalogne, dit le Cérémonieux ou «del Punyalets»*, Ed. A. PAGÈS (Toulouse-Paris 1941-1942), 190, 209, 220. Les cròniques rosselloneses, erròniament, diuen que Jaume era germà del rei Pere III: V. BALAGUER, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón* (Barcelona 1860), III, 119.

a la curadoria de Dolia, firmada la venda pel rei el 8 de setembre.³³ Per algun temps devia continuar Jaume vivint d'una manera més o menys anònima. Que sapiguem, només per un fet hagué d'intervenir el rei en els seus afers privats: havia promès a Ferrer de Santa Creu, barceloní, que el faria majordom seu i el mantindria en el càrrec, a ell o un substitut; i encara que l'interessat l'havia requerit, Jaume no havia volgut complir la promesa. Per això el rei el cridà a l'ordre i féu que el governador l'obligués a complir. Això fou entre el desembre de 1346 i el gener de 1347.³⁴

I fou llavors que Jaume arribà al punt més alt de la seva carrera política. Els esdeveniments bèl·lics del nord de l'illa es precipitaren. Calgué que el governador Guillem de Cervelló anés a Sàsser per organitzar la defensa; i, com a lloctinent seu a Càller, hi deixà Jaume, el qual es limità a transmetre les ordres del mateix governador: el 15 de maig, sobre límits de pasturatges; pel juliol i començament d'agost, unes crides que mobilitzaren pràcticament tothom per anar contra l'enemic, etc.³⁵ Pels voltants del 8 d'agost morí Cervelló després de la desastrosa batalla d'Aidu de Turdu. El 28, el rei, desolat per les males notícies, escriví als homes principals de Sardenya, entre ells, naturalment, Jaume, i els recomanà que enfortissin llur coratge, que no es deixessin vèncer per la tristesa de tot el que s'havia esdevingut i que es preocupessin de la defensa de l'illa. Jaume, a més, fou nomenat governador en espera de la tramesa d'un governador definitiu amb la comitiva corresponent.³⁶ El nou enviat seria Riambau de Corbera, nomenat per l'octubre també amb caràcter provisor i confirmat el 19 de maig de 1348. No sabríem dir fins quan restà Jaume en el poder; potser fins a l'arribada de Corbera, potser encara fins al retorn d'aquest de les primeres campanyes contra els rebels.³⁷ Després tornà a retirar-se a la vida privada, carregat ja d'anys pel que fa a la mitjana de la vitalitat de l'època.

Tampoc no podem dir quin fou el seu grau d'amistat amb Corbera. De moment, aquest li prengué el castell d'Aiguafreda, que Jaume tenia amb caràcter vitalici. El rei li manà que l'hi restituís, si Jaume el volia.³⁸ Tot fa la impressió que Jaume, o bé tenia les facultats ja molt debilitades, o bé posseïa

³³ ACA, C, r. 1014, f. 43.

³⁴ ACA, C, r. 1015, f. 210v, 216.

³⁵ ASStC, C-1, f. 29v, 31; Archivio Comunale di Cagliari, pergamins, núm. 235. S. LIPPI, *L'Archivio Comunale di Cagliari* (Cagliari 1897), 172, doc. 235; ZURITA, *op. cit.*, VIII, 16; PILLITO, *op. cit.*, 13; M.-M. COSTA, *Dades sobre els governadors de Sardenya en temps de Pere el Cerimoniós*, «VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Crónica, Ponencias y Comunicaciones» (Barcelona 1964), II, 363.

³⁶ ACA, C, r. 1016, f. 52, 54v.

³⁷ ACA, C, r. 1016, f. 67, 70 i r. 1017, f. 170. ZURITA, *op. cit.*, VIII, 16, 28; COSTA, *Dades*, 363; *Id.*, *Oficials*, 340-341.

³⁸ ACA, C, r. 1134, f. 133.

un caràcter que els anys haurien enrarit; i per aquesta raó el rei semblava, a vegades, deixar-lo fer al seu aire. I com que, d'altra banda, no tenia fills, el seu patrimoni devia preocupar tant, que podem dir que, entre tots, ja gairebé en disposaren en vida.

III

LA FAMÍLIA

És una mica estrany que Jaume no s'hagués casat fins força després dels seus quaranta anys. No en tenim cap notícia, llevat que Dufourcq gairebé assegura que era fill seu un cert Joan d'Aragó que Jaume envià una vegada com a emissari des de Tlemecèn a la cort catalana.³⁹ És ben possible, però la cosa queda en un terreny d'hipòtesi. Pròsper de Bofarull diu que Jaume es casà amb Joana, filla de Llop de Luna, d'acord amb unes dades que ell trobà en Maríneo Sículo; Martínez Ferrando ho recull, afegint-hi que Joana devia ésser filla del segon matrimoni de Llop i germana de Maria, la qual fou després muller del rei Martí: aquesta afirmació procedeix de Jeroni Blancas.⁴⁰ Zurita afirma que Llop i la seva primera muller, Violant d'Aragó — filla petita de Jaume II —, tingueren només una filla, anomenada també Violant, que no sobrevisqué a la seva mare; i en el testament d'aquesta, del 1353, no s'esmenta cap més fill. Del segon matrimoni, a més de Maria, Llop tingué una filla anomenada Brianda, i totes dues nasqueren, naturalment, després del 1353.⁴¹ No sabem, doncs, on situar aquesta Joana que, tenint present el següent matrimoni de Jaume, havia d'haver mort ja abans del 1340.

Les primeres dades certes del matrimoni de Jaume són del mes d'octubre del dit any. El dia 26 era ja casat amb una filla de Nicolau Guerau, ciutadà de Mallorca, anomenada Jacmeta.⁴² D'ella només se sap que era a Sardenya amb el seu marit l'any 1345 i se suposa que no devia viure gaire més, perquè Jaume, mort el 1351, tingué temps encara de contreure segones núpcies. Els germans de Jacmeta, és a dir, Nicolau, Guillem i Geraldona Guerau, com que ella no havia deixat descendència i no havia fet testament, es preocuparen molt aviat de reclamar de l'herència de Jaume la restitució del dot.

La segona muller fou probablement sarda. Es deia Putxa, Putxia, Put-

³⁹ DUFOURCQ, *L'Espagne*, 473, nota 4.

⁴⁰ P. DE BOFARULL, *Los Condes de Barcelona vindicados* (Barcelona 1836), II, 258; MARTÍNEZ FERRANDO, *Els fills de Jaume II* (Barcelona 1950), 215-219.

⁴¹ ZURITA, *op. cit.*, IX, 30.

⁴² ACA, C, r. 1010, f. 236 i r. 1011, f. 15 v.

xina o Pugeta. Vidua de Jaume, i sense fills, es maridà novament amb Bertran Guillem de Torrent, un cavaller que tenia possessions a Càller i que fou després marmessor d'Artal de Pallars. Putxa morí segurament els primers mesos del 1359 i deixà un fill, Bernardó de Torrent, en nom del qual el seu pare féu les oportunes reclamacions hereditàries sobre els béns de Jaume; aquestes duraven encara l'any 1368, a càrrec de Bernat de Cruïlles, tutor del dit infant.

A l'hora de les reclamacions aparegué també una germana de Jaume, Turriana. El primer sobresalt és comprensible, en pensar que podia ésser una altra filla, insospitada, de Jaume II. Però és més lògic de pensar que fou germana de Jaume només per línia materna, vist que la mare d'ell, Lucrècia, s'havia casat.

La persona que tingué, però, un paper més important entre aquells qui voltaven Jaume en els seus darrers anys fou la seva neboda Alegrança, filla d'una germana, que imaginem que fou la Turriana de la qual hem fet esment. Ella fou qui intentà de recollir l'herència, i amb ella el seu marit Ramon d'Empúries.

Aquest Ramon era un fill il·legítim de fra Ramon, hospitaler, germà de Ponç Hug IV, comte d'Empúries, i cosí del comte Malgaulí.⁴³ El 8 de setembre de 1333 el rei Alfons li concedia l'estipendi per dos cavalls armats, amb els quals prestava servei feudal a Sardenya; el 1338 constava que servia amb un sol cavall. Ramon renuncià a aquest estipendi l'any 1340.⁴⁴ Fou membre de la casa reial amb el càrrec de cambrer. Prengué part en la campanya del Rosselló del 1344.⁴⁵ Després tornà a Sardenya i el rei li féu certes donacions a condició de casar-se amb la neboda de Jaume d'Aragó. I així entrà en possessió de l'herència d'aquest, la qual li portà preocupacions sens fi. El 21 de febrer de 1352 el rei li prometé de fer-lo veguer de Càller si mai quedava vacant la vegueria per mort o cessió de Ponç de Santa Pau; i el 20 de juny següent li ampliava la promesa amb la possibilitat d'ésser veguer de Sàsser o capità de Vila d'Esglésies, és a dir, el primer lloc disponible.⁴⁶ Assistí a les corts de Càller del 1355.⁴⁷ Fou també un home bon xic turbulent, segons sembla. Amb la seva gent de peu i de cavall assaltà, una vegada, una vila de Ramon Satrilla, on deixaren tres homes ferits i d'on s'endugueren quatre-centes ovelles.⁴⁸ Un altre dia, la vigília de Sant Antíoc, mentre la gent era a l'església,

⁴³ Contràriament al que afirmàvem en el nostre article *Oficials...*, 373, aquest Ramon no era fill, sinó nebot, d'Hug d'Empúries, comte de Squilacce. La confusió fou possible per tal com el fill d'Hug també es deia Ramon.

⁴⁴ ACA, C, r. 516, f. 163; AStC, B-6, f. 137 v, 158 (per a l'any 1339 torna a constar el servei de dos cavalls); ACA, C, r. 1008, f. 80 i r. 1010, f. 101 v. COSTA, *Sobre uns pressupostos*, 404.

⁴⁵ ACA, C, r. 1118, f. 158.

⁴⁶ ACA, C, r. 1020, f. 80, 117.

⁴⁷ ACA, C, r. 1025, f. 26 v.

⁴⁸ ACA, C, r. 1033, f. 14.

entrà a mà armada a casa el bisbe de Sulcis, obrint amb violència les portes, i atacà el bisbe i alguns clergues que s'hi trobaven; però la gent de l'església corregué a defensar-los i s'evitaren les greus conseqüències que eren d'esperar.⁴⁹ El bisbe el denuncià al governador, però aquest, Olf de Pròixida, no mostrà massa diligència a castigar els culpables, i el rei hagué de fer sentir la seva autoritat. És clar que Ramon no devia tenir res contra les persones eclesiàstiques, però és que el bisbe li discutia, com a senyor, unes possessions de l'illa de Sols i no podien posar-se d'acord. El rei clamà repetidament que fos feta justícia en els afers de Ramon, el qual, per la seva banda, al·legava haver rebut injúries i danys d'alguns oficials reials i jurisperits de Càller, i d'altres homes de Vila d'Esglésies. I protestava perquè en una de les seves possessions hi havien entrat Roger de Sant Climent i els seus, i s'havien endut alguns homes que retingueren i maltractaren durant vuit dies, tot acusant-los de no deixar pasturar en aquell territori el bestiar de Roger.⁵⁰ També li foren atacats nou carros que duïen vi de Gindoli (?) a Càller, pel camí de Vila d'Esglésies; aquesta vegada, Pròixida havia començat a inquirir, però hagué de partir de l'illa sense acabar la qüestió, que fou encomanada al governador successiu.⁵¹

Mentrestant, Ramon havia tingut temps de venir a la cort i de participar en la guerra de Castella. Però sortí de Sardenya sense permís, i Pròixida li embargà alguns béns. El rei, malgrat tot, el perdonà perquè li havia prestat bons serveis a l'armada i en l'entrada a territori castellà, i ordenà que li fos llevat l'embarg; també això quedà pendent en partir Pròixida i s'hagué d'ordenar de nou al governador Pérez de Calatayud, el 18 d'octubre de 1360.⁵² El mateix any, el rei féu a Ramon altres encàrrecs especials: edificar una creu de pedra en el lloc de «Riu de Cisterna», on el rei Alfons havia caigut del cavall i guanyat la batalla; havia de posar-hi un epitafi dels fets.⁵³ Igualment havia de recollir i enviar cada any tots els astors i falcons que nasquessin a l'illa i que eren de regalia. En efecte, ho complí, perquè consta que el 16 d'agost de 1361 el rei havia ja rebut deu falcons i dos astors que Ramon li havia enviat amb el seu escuder Bernat Samenla.⁵⁴ El 28 de juny de 1362, Ramon, junt amb Francesc de Sant Climent, fou nomenat lloctinent del governador de Càller per haver mort Ximèn Pérez de Calatayud, i en espera

⁴⁹ ACA, C, r. 1033, f. 45 v.

⁵⁰ ACA, C, r. 1034, f. 56 v, 58 v, 59 v (2 docs.).

⁵¹ ACA, C, r. 1034, f. 57 v.

⁵² ACA, C, r. 1034, f. 53 v.

⁵³ ACA, C, r. 1034, f. 99 v. Sobre els projectes de construcció d'aquest monument es troben antecedents en A. M. ARAGÓ, *Un monumento conmemorativo de la batalla de Lucocisterna*, «Studi storici e giuridici in onore di Antonio 'Era» (Padova 1963), 3-10.

⁵⁴ ACA, C, r. 1034, f. 100, 167 v.

que el nou titular, Asbert Satrilla, pogués deixar els afers que el retenien a la cort.⁵⁵

Ramon morí probablement pel març de 1365; el seu testament és del dia 8.⁵⁶ Deixà, amb la vídua, dos fills, encara infants: Joan i Jaume. I amb ells, encara, els problemes de l'herència de Jaume d'Aragó. Els dos nois moriren al cap de pocs anys. Alegrança es casà, al final del 1375, amb el cambrer reial, i després uixer d'armes, Ramon de Llimós, que havia estat escuder de la cambra reial i que participà també en la guerra de Castella. A la cerimònia de les noces hi assistí el mateix monarca.⁵⁷ El 1379, Llimós actua com a pare i administrador del seu fill Ramon, que hem de suposar menor d'edat; és possible que fos fill d'Alegrança, però, si ho era, no devia viure gaire, perquè pel març de 1382 ella mateixa havia ja mort i consta que no deixava cap fill vivent.⁵⁸ Deixava, però, com tots els altres personatges, l'herència de Jaume i les seves complicacions.

IV

LA SUCESSIÓ

Fins a l'hora present, no hem aclarit quins motius podia tenir el rei, l'11 de setembre de 1349, per a fer donació, com féu, a Ramon d'Empúries dels llocs de Quartu i Gergey i de les cases i possessions de Jaume d'Aragó, encara vivent, si moria sense fills i si Ramon, abans o després de la mort de Jaume, es casava amb la seva neboda Alegrança. Certament, el rei podia fer-ho, per tal com aquests llocs eren concessió seva i tornarien a la Corona si no hi havia successor directe. Ramon prometia de donar trenta mil sous d'alfonsins dins el primer any després de la mort de Jaume, quan ell n'hagués pres possessió, oferint com a garantia el lloc de Gergey; el rei prometia d'emparar-lo contra la vídua o altres persones, almenys per la meitat de la donació.⁵⁹ Per raó del mateix matrimoni era donat també a Ramon, el 28 d'octubre de 1350, el castell d'Aiguafreda si Jaume moria o bé el cedia al rei. Segurament la posició del castell era massa important per a no posar-la en mans d'un oficial prou actiu per a mantenir-la com calia. Més endavant, el 1355, Ramon deixà el castell perquè no podia complir l'obligació de residència.⁶⁰

⁵⁵ ACA, C, r. 1035, f. 98. COSTA, *Dades*, 364; ID., *Oficials*, 372, 376.

⁵⁶ ACA, C, r. 1040, f. 137.

⁵⁷ ACA, C, r. 1209, f. 17, 20, i r. 1044, f. 16.

⁵⁸ ACA, C, r. 789, f. 129 v; r. 807, f. 112 v, i r. 1047, f. 12 v.

⁵⁹ ACA, C, r. 1019, f. 162; CRD, Pere III, caixa 46, núm. 37.

⁶⁰ ACA, C, r. 1019, f. 163; r. 1025, f. 99 v, i r. 1027, f. 65 v, 66.

Jaume d'Aragó devia morir a l'hivern, entre el 1350 i el 1351. L'11 de febrer de 1351 el rei fa un rebut a Ramon d'Empúries per dos-cents vuitanta florins d'or com a termini del pagament dels trenta mil sous que havia promès; el compte es resol cancel·lant alguns deutes que li tenia la cort.⁶¹ La notícia de la mort devia transcendir, perquè Pere d'Eixèrica demanà al rei que concedís els llocs de Jaume a Nicolau d'Arborea, germà del jutge Marià; el rei no pogué fer-ho, i així li ho comunicà el 7 de març, perquè ja n'havia fet donació a Ramon d'Empúries, promès de la neboda de Jaume.⁶²

El casament tingué lloc abans del maig. I aparegueren les primeres dissidències amb els marmessors de Jaume, que foren, entre altres, precisament Francesc de Sant Climent i el governador Riambau de Corbera. Hi ha motius per a creure que Jaume, després d'haver fet donació universal a la seva neboda, féu testament i disposà altrament dels seus béns i propietats. Els marmessors no volien, per això, lliurar l'herència a Alegrança. Però el rei els manà que ho fessin i que donessin compte de llur administració.⁶³ I a Ramon d'Empúries li concedí llicència per a vendre rendes i fruits de les seves possessions, a fi de tenir un mitjà d'anar pagant la resta dels trenta mil sous; els compradors podrien donar directament el preu a l'administrador o al governador. L'11 de febrer de 1352 li féu un altre rebut de dos-cents vuitanta florins, equivalents a cinc mil sis-cents sous d'alfonsins menuts, pel mateix sistema d'anul·lació de deutes.⁶⁴

Mentrestant començaven les reclamacions de la resta de la família. Els germans Guerau volien la restitució del dot de Jacmeta, primera muller de Jaume, i el rei disposà que hom els pagués de béns mobles i immobles, però no de coses feudals.⁶⁵ Turriana, la germana de Jaume, deia que aquest, quan vivia, li havia donat un hort i una casa i que els marmessors volien vendre-ho. No sabem si li fou feta la justícia que per a ella exigia el rei.⁶⁶ La mallorquina Tomasa Sapresa, que havia servit molt de temps a la casa de Jaume, a Sardenya, li havia deixat en comanda una quantitat de blat, una suma en moneda, una conca d'aram, dues tasses d'argent, les robes d'un llit, teles i una caixa amb vestits i joies. El valor total era de cent cinquanta-set lliures barcelonines. Ella sabia prou bé que l'hereu universal era Ramon d'Empúries, per donació reial, i demanava que li fossin tornats els seus béns. D'això, o de pagar-li'n

⁶¹ ACA, C, CRD, Pere III, caixa 44, s/n (document solt).

⁶² ACA, C, r. 1134, f. 204 (document esmentat en M.-M. COSTA, *La família dels jutges d'Arborea*, nota 116; en curs de publicació).

⁶³ ACA, C, r. 1019, f. 181.

⁶⁴ ACA, C, r. 1020, f. 8, 67.

⁶⁵ ACA, C, r. 1020, f. 16.

⁶⁶ ACA, C, r. 1020, f. 20.

el valor, rebé l'encàrrec el veguer de Càller, però tampoc no en coneixem el resultat.⁶⁷

La segona muller de Jaume, Putxa, n'havia sortit molt malparada perquè el governador Corbera l'havia tret de la casa on vivia, a Càller, li havia pres els béns mobles i els havia venuts, i no li pagava ni els aliments que li corresponien, ni el dot, ni els llegats que Jaume li feia en el testament. El rei manà que li fos pagat el degut.⁶⁸ Però l'any 1355 encara no se n'havia obtingut res. Qui sap si pensant en el seu nou matrimoni Putxa reclamà amb més insistència la restitució de trenta botons de perles i divuit lliures en metàl·lic que Jaume havia donat en comanda a Guillem Alió, capità de Vila d'Esglésies; ho havia deixat a ella en el testament i hom no li ho donava perquè aquells béns eren embargats. Mort Alió, el rei manà que un seu marmessor els lliurés a Putxa.⁶⁹ Com que necessitava aportar un dot al seu segon marit Bertran Guillem de Torrent i no li havia estat restituit el del seu primer matrimoni, pel qual tenia hipotecats alguns béns de Jaume, ultra intentar una causa contra Ramon d'Empúries reclamant la restitució, comprà en subhasta als marmessors de Jaume aquells béns hipotecats; és a dir, unes cases i botigues a Càller, un hort a Vilanova i altres honors a Quartu. Poc temps després, el governador Pròixida embargà els mateixos béns i en donà la possessió a Ramon d'Empúries, sense que hi valguessin les reclamacions de Putxa. Ella acudí al rei i aquest manà que li fos feta restitució; però Pròixida, a instància de Ramon, havia designat Guillem Calbet com a jutge de la qüestió i, naturalment, la sentència fou favorable a Ramon: una sentència que el jutge volia portar a execució mentre estava en curs l'apel·lació de Putxa. I per això el rei volgué arribar al fons de l'assumpte i ho posà a consideració del seu consell, que reconegué el perjudici causat a la interessada. Putxa morí sense obtenir la resolució del cas, al final del 1358 o començament del 1359. Torrent, en nom del seu fill Bernardó, no solament continuà reclamant, sinó que promogué causa contra diverses persones, especialment contra Ramon d'Empúries; acabà amb l'absolució d'aquest, però sense que hom condemnés la part contrària a la paga de despeses, i llavors fou Ramon qui volgué procedir contra els Torrent. El 20 de setembre de 1361, el rei ordenà al governador Pérez de Calatayud que donés a Bernardó la possessió dels béns de la seva mare i li fes pagar els drets suficients fins a completar el valor del dot; i que, fet això, resolgués l'apel·lació de Putxa. No coneixem tampoc el final de l'afer. Només sabem que l'any 1368 la vídua de Ramon d'Empúries havia apel·lat contra una sentència en la causa que, com a tutora

⁶⁷ ACA, C, r. 1032, f. 66.

⁶⁸ ACA, C, r. 1020, f. 18 v.

⁶⁹ ACA, C, r. 1028, f. 55 v.

dels seus fills, tenia amb el tutor de Bernardó. No és difícil de suposar que es tractava encara dels mateixos béns.⁷⁰

Per a Ramon d'Empúries l'herència fou plena de dificultats. El governador Corbera, com a marmessor de Jaume, havia embargat alguns béns i es resistia a lliurar-los. Per a millor obligar-lo, el rei li digué que podia exigir de Ramon el servei de cavalls armats del qual havia estat eximit Jaume pels governadors anteriors — puix que ell els havia fet préstecs monetaris per afers de l'illa —, i comproment-se Ramon a pagar tots els deutes i llegats de Jaume. El governador, pel seu compte, exigia dels habitants dels llocs de Ramon la paga de les redempcions de l'exèrcit en temps passats, la qual els havia estat condonada atenent als mateixos préstecs de Jaume; però Corbera deia que s'havien fet els contractes dels préstecs amb usura i que, per tant, la immunitat no era vàlida. Això no obstant, pels serveis meritoris de Ramon, el rei acabà per concedir remissió d'aquestes pagues a la seva gent. Especialment volia que fossin lliurades a Ramon les cases de Càller amb les millores fetes, que Corbera retenia perquè deia que les millores servirien per a sufragis per al difunt Jaume; però el rei considerava que les coses feudals passen a la successió amb les millores compreses. I confirmava a Ramon que els llocs eren seus, malgrat qualsevol altra concessió que n'hagués fet a d'altres.⁷¹ D'altra banda, els marmessors Riambau de Corbera i Francesc de Sant Climent vengueren alguns béns mobles de Jaume i en dipositaren l'import a la taula de Miquel Sarovira, d'on hauria sortit la restitució del préstec del mateix Jaume, que pujava a mil cinc-centes lliures; però Corbera obligà l'administrador de rendes a prendre aquesta suma per tal de poder pagar els estipendiàries i castellans de l'illa, i l'assignà, no obstant això, a Alegrança i al seu marit sobre els drets de la duana de Càller. La liquidació de l'herència no es presentava fàcil. Ramon continuava ocupant-se de l'administració dels seus llocs;⁷² però entre els marmessors Corbera i Ramon Oller s'havia entaulat un litigi. El governador morí pel juny de 1354 i fou ordenat a Francesc de Sant Climent que pagués a Oller el que hom li devia, unes dues-centes vint-i-sis lliures, a la paga de les quals Corbera havia estat condemnat per sentència.⁷³ A més, Sant Climent, així com altres persones de Càller, entre elles Francesc Descorral, Gispert de Camplonc i Gilabert de Ribes, tenia encara béns de Jaume d'Aragó i no volia lliurar-los als hereus. Al principi del 1355, Ramon d'Empúries presentava al rei, que es trobava a Sardenya, la queixa pertinent. Llavors el rei manà a un jurisperit

⁷⁰ ACA, C, r. 1030, f. 120v; r. 1032, f. 127v, 146; r. 1033, f. 144v, 145; r. 1034, f. 58, 197v, i r. 1038, f. 2v.

⁷¹ ACA, C, r. 1020, f. 20, 34v, 76v (2 docs.), 78, 120.

⁷² ACA, C, r. 1022, f. 78.

⁷³ ACA, C, r. 1024, f. 22.

de Càller, Jaume d'Àsia, que recollís ràpidament totes les dades i enviés una relació del litigi a la reial audiència, que ell procediria com calgués.⁷⁴ Dos mesos després, potser per resoldre tots els problemes alhora, féu permuta a Ramon de la meitat del lloc de Quartu per l'illa de Sols o Sant Antíoc i els llocs de Suerio, Arenas, Tartalia, Prato i Maha; i, a part, li donà els de Siurgus, Sitxi i Gindili a canvi de Gergey.⁷⁵

Sembla que, en prendre a Ramon una bona part dels béns de Jaume, el rei volia alleugerir-li les preocupacions; però li donà precisament una col·lecció de llocs que havia confiscat al comte de Donoratico, que li n'originaren de noves. El bisbe de Sulcis deia que el *salt* anomenat de Dintremur, a l'illa de Sant Antíoc, era seu perquè el seu antecessor l'havia rebut dels antics comtes. Malgrat això, com que la donació no havia estat confirmada pel rei, aquest es posava de la part de Ramon, que havia obtingut, per la permuta, tota l'illa. Probablement venien d'aquí els disgustos amb el bisbe, el qual, d'altra banda, posava també dificultats en l'organització de la venda de vi, per la festa del Sant.⁷⁶ El lloc de Sitxi Ramon el vengué a Francesc de Sant Climent; del d'Arenas, el rei n'havia donat un *salt* a Bernat de Ladrera però després el féu restituir a Ramon.⁷⁷ Seguidament li donà l'illa erma de Sant Pere, prop de Sant Antíoc, per la qual Ramon havia de lliurar anualment al rei o al governador la meitat dels falcons que hi hagués.⁷⁸ Dels béns de Jaume, Ramon posseïa encara una casa a Càller, al carrer «Cuminal» — que sembla correspondre a l'actual carrer dels Genovesos —; el document d'aquesta possessió, que s'havia extraviat, li fou reparat l'11 de febrer de 1360.⁷⁹

Sembla talment que ningú no fos capaç de deixar fruir en pau l'herència de Jaume als hereus legítims, perquè fins i tot aquests estaven en discussió. Francesc Descorral, com a procurador del governador Corbera, havia rebut seixanta-nou lliures de rendes del lloc de Quartu i les retenia perquè deia que el rei havia donat a Corbera els llocs de Jaume; hom hagué de fer-li veure que eren de Ramon. Aquest reclamava encara la vila de Barrala, que Pere de Sitges havia comprat a Jaume, i no semblava que el rei hagués signat la venda. Alibrando de Ceni allegava la donació total de les salines de Sols que li hauria fet el rei, sense tenir en compte que Ramon en tenia la meitat per raó de la

⁷⁴ ACA, C, r. 1025, f. 58v.

⁷⁵ ACA, C, r. 1028, f. 61v, 111. Aquests llocs permutats són els que figuren com a possessions de Ramon en el Repartiment de Sardenya (ACA, C, Varia 43, ff. 39-40v; *CDIACA*, XI, 714-717); COSTA, *Oficials*, 375.

⁷⁶ ACA, C, r. 1033, f. 45v, i r. 1034, f. 58v, 66v.

⁷⁷ ACA, C, r. 1033, f. 72v, 97.

⁷⁸ ACA, C, r. 1032, f. 159. MARTÍNEZ FERRANDO fa esment d'aquesta donació, amb data, però, del 25 de setembre de 1357, en *Algunas noticias sobre la situación en el Cabo de Logudoro con posterioridad a la victoria catalana de Alguer en 1354*, «Studi storici e giuridici in onore di Antonio Era», 235.

⁷⁹ ACA, C, r. 1033, f. 160.

permuta. I, malgrat aquesta, hom permetia a Ramon de cobrar la meitat del *dacium* de Quartu i Gergey, que li era deguda fins a l'agost de 1360. I no solament això, sinó que, a major comoditat seva, hom li permetia de vendre alguns llocs procedents de la permuta que es trobaven massa lluny i comprar-ne d'altres de més propers a la resta de les seves possessions, puix que la llunyania, deia ell, feia difícil el transport de les mercaderies que eren dutes a vendre a Càller. Tot i això, les rendes no li eren suficients, i hom preveia la possibilitat d'una nova concessió de llocs o d'altres drets.⁸⁰

Quan els marmessors de Jaume vengueren els béns mobles, l'arquebisbe de Càller, Joan d'Aragó, féu sentir la seva veu en defensa de la veritable hereva, Alegrança. Per sentència declarà que la donació de Jaume era plenament vàlida, perquè s'havia complert el pacte del matrimoni amb Ramon; per tant, els marmessors retenien l'herència indègudament i, així mateix, corresponien també a Alegrança uns béns que Jaume havia destinat als pobres, perquè no podia haver disposat del que havia ja donat abans. Així és que el rei fou de la mateixa opinió i, per l'octubre de 1360, manà al governador de Càller que fes que Sant Climent i els hereus de Corbera lliuessin els béns a Alegrança; i que l'administrador li pagués l'assignació sobre la duana, corresponent als béns venuts, de tal manera que l'hereva i el seu marit, fins que l'haguessin cobrada, no estiguessin obligats a pagar els llegats i deutes de Jaume.⁸¹

Passaren uns anys, morí Ramon d'Empúries, i la vídua, amb els seus dos infants, devia viure amb penes i treballs l'època de guerres i austeritats que hagué de travessar l'illa. Retrobem Joan i Jaume d'Empúries l'any 1368, quan els és concedit un sobreseïment de causes per dos anys, a causa de llur situació econòmica; i el rei els aprova de nou la permuta de Gergey perquè ha sabut que les firmes notariales del document original no eren autèntiques i tem que després de la mort d'ell, essent l'únic que es recorda del contracte fet amb Ramon d'Empúries, hi hagi dificultats per als dits hereus.⁸² L'any següent ordena al mestre racional que cerqui en els llibres de comptes dels administradors tot el que es refereix a la venda dels béns de Jaume pels marmessors i allò que s'havia esdevingut amb l'import de la venda, puix que Alegrança no en té cap document. I també, que cerqui les dades del que la cort degui al difunt Ramon, per tal de pagar-ho als seus fills. L'administrador de Càller, a més, havia de pagar-los el valor dels cavalls que havien perdut durant la rebel·lió del jutge d'Arborea. I al governador li és encarregat que, puix que els creditors d'Alegrança volen cobrar el que hom els deu, condicionat el pagament, per l'ordre

⁸⁰ ACA, C, r. 1034, f. 60, 57 (vegeu també nota 33), 56, 55 v (2 docs.), 54 v.

⁸¹ ACA, C, r. 1034, f. 58, 66.

⁸² ACA, C, r. 1038, f. 43, i r. 1039, f. 8 v.

de 20 d'octubre de 1360, al cobrament de l'assignació sobre la duana, procuri que si aquesta és satisfeta i amb ella Alegrança paga els deutes, ja no quedi l'esmentada hereva obligada a res més. A aquesta li era concedit un sobreseïment de causes per tres anys, que li fou renovat per un període igual l'any 1373. I una altra ordre, que venia a insistir sobre la de 28 d'octubre de 1360, volia que els hereus de Sant Climent, ja difunt, i tothom qui tingués béns de Jaume d'Aragó, els donessin a la seva hereva.⁸³

De la permuta de Quartu i Gergey, en quedava una suma sobrant en favor d'Alegrança, per la qual el rei hauria de donar als seus fills, com a hereus de Ramon, els primers llocs que quedessin vacants. Com que havien mort Alibrando i Jaume d'Assenis, pare i fill, ella demanà les possessions d'aquests. Però el governador Satrilla havia assignat el deute, el 18 de setembre de 1367, sobre alguns llocs rebels confiscats, i el rei ho aprovà el 12 de maig de 1370. Es veu que aquest governador no era massa favorable a la causa d'Alegrança, perquè, deixant d'observar el sobreseïment de causes, li havia pres unes penyores, a instància d'alguns sards, i les havia venudes.⁸⁴ De tota manera, els afers d'Alegrança devien millorar, perquè fins i tot pogué prestar mil cinc-cents lliures als consellers de Càller per a forniments de la ciutat; val a dir, però, que dos anys després encara li devien la pensió que li havien promès, i que, en nom d'aquella, la reclamava encara el seu marit el 12 de gener de 1380.⁸⁵

Retornà la desgràcia amb la mort dels dos fills, encara menors, o almenys solters; les possessions, no havent-hi descendència, tornaren a la Corona. I potser en veure's sola fou quan Alegrança pensà en un segon matrimoni. El 29 de novembre de 1375, amb la condició de casar-se a voluntat del rei, aquest li féu donació, a ella i als fills que pogués tenir més endavant, de tots els llocs que havia donat a Ramon d'Empúries en la permuta del 1355, més els dels rebels que ja havia tingut ella assignats el 1367. Entrà en possessió de tot el 26 de gener de 1376, ja casada amb Ramon de Llimós.⁸⁶ El 4 de gener de l'any següent, Llimós actuava com a pare i administrador del seu fill Ramon en una qüestió hereditària de la família Viader, de Vilafranca del Conflent, comarca on els Llimós devien tenir béns i d'on, potser, eren originaris. És difícil, ja ho hem dit abans, de saber si aquest fill ho era també d'Alegrança.⁸⁷

Fos com fos, la vida d'Alegrança continuava girant al voltant de l'herència

⁸³ ACA, C, r. 1040, f. 28, 68, 69, 73, 81 v, i r. 1042, f. 149.

⁸⁴ ACA, C, r. 1040, f. 107, 137.

⁸⁵ ACA, C, r. 1043, f. 98 v, i r. 1046, f. 17 v.

⁸⁶ ACA, C, r. 1044, f. 11, 16.

⁸⁷ ACA, C, r. 789, f. 129 v.

del seu oncle. Sabia que l'administrador de Càller havia tornat al governador Corbera els diners que ell li havia fet prendre i que procedien de la venda dels béns; i que existia un contracte d'això, el qual no apareixia entre la documentació del racional. Com que volia intentar una causa contra l'hereu de Corbera, el seu fill Pelegrí, el rei permeté, com a cas especial, que els notaris li reparessin els documents segons les nòtules que en fossin trobades i hi fessin constar el manament reial.⁸⁸ A Pelegrí hom li havia de demanar el compte del que el seu pare i Sant Climent havien distribuït de l'herència.⁸⁹

És possible que en aquella època els Llimós visquessin al Rosselló: al marit hom li havia de pagar diners embargats a gent de Perpinyà per raó d'una marca que tenia contra alguns homes de Montpeller; per a Alegrança, el batlle de Perpinyà havia d'examinar un testimoni de la causa amb Corbera. A més, consta que ella tenia, ja des del 1376, una assignació sobre l'escrivania d'apellacions del Rosselló i la Cerdanya, que el procurador de les rendes dels comtats no li volia pagar; aquesta assignació passà al seu marit i hereu, Ramon de Llimós.⁹⁰

La causa amb Pelegrí de Corbera durà molts anys. Pel gener de 1380, a instància seva, el rei ordenava als oficials de Sardènia que li fessin donar tots els documents que tinguessin els notaris i altres persones i que es referissin a ell com a hereu del seu pare, on constés que se li devien diners per salari o per estimes de cavalls, o bé que fossin relatius a la marmessoria de Jaume. A més, li havien d'ésser pagades les sumes que altres cobraren en nom de Riambau i les retingueren. El mes següent havia esta feta una recopilació de les escriptures de la marmessoria segons els documents del racional.⁹¹ Per la seva part, Alegrança instava per tal que fossin enviats a Sardènia, i allà es possessin en forma pública, els llibres i escriptures del canviador Miquel Sa-Rovira, on constaven els preus dels béns venuts pels marmessors de Jaume. Això no es complí, i hagué d'ésser reclamat per Llimós al governador Montbui el 5 de març de 1386.⁹²

Alegrança morí entre el 1380 i el començament del 1382. Llavors comparegué un nou personatge, el seu cunyat Simó d'Empúries, cambrer reial. Ja l'any 1360 Simó havia cedit els seus drets sobre els béns del seu difunt germà Malgaulí a l'altre seu germà Ramon. Segurament en morir els fills d'aquest, aparegué de nou Simó reclamant tota l'herència, el 3 de setembre de 1375. Insistí, doncs, el 10 de març de 1382, després de la mort d'Alegrança, però

⁸⁸ ACA, C, r. 1045, f. 40 v.

⁸⁹ ACA, C, r. 1045, f. 145.

⁹⁰ ACA, C, r. 807, f. 112 v; r. 808, f. 82 v; r. 803, f. 73 v, 125 v, i r. 1370, f. 14 v.

⁹¹ ACA, C, r. 1046, f. 33 v, 34, 34 v, 33 v.

⁹² ACA, C, r. 1046, f. 33, i r. 1048, f. 38.

el rei ordenà l'embargament dels béns perquè el fisc reial hi tenia uns drets.⁹³

L'arquebisbe de Càller, un dels successors de l'arquebisbe Joan, i els seus oficials, per complir la darrera voluntat d'Alegrança, embargaren els béns que Llimós, com a hereu, tenia en aquella ciutat i diòcesi, perquè volien obligar-lo a sotmetre's a coses que, segons hom deia, havia manat Jaume d'Aragó. El rei els féu veure que no entrava en la jurisdicció d'ells l'embargament de béns i ordenà de revocar-lo i sobreseure qualsevol procés contra Llimós fins a dilucidar si estava o no obligat a complir, a més de tot, també la voluntat de Jaume.⁹⁴ La darrera notícia de l'herència, cronològicament, és de l'II de juliol de 1393: una altra petició de justícia pel mateix Llimós, perquè l'arquebisbe de Càller havia nomenat uns nous marmessors subrogats dels antics marmessors de Jaume, a la mort d'Alegrança, els quals havien venut injustament una casa i un hort que pertanyien a ella.⁹⁵ Aquesta és, fins avui, la darrera notícia, però no serà, probablement, la nostra darrera paraula sobre la vida i els fets del noble Jaume d'Aragó.

⁹³ ACA, C, r. 1034, f. 19v; r. 1043, f. 163v, i r. 1047, f. 12v.

⁹⁴ ACA, C, r. 1048, f. 26, 26v.

⁹⁵ ACA, C, r. 1941, f. 19.